

Ekonomi Politğin Eleştirisi Üzerinden Karşılaştırmalar: Meta, Zenginlik, Kalkınma

Recep Koray YILMAZ¹

Comparisons Based on the Critique of Political Economy: Commodity, Wealth and DevelopmentKarl

ARTICLE INFO

Article History:

Date Submitted: 26.08.2018

Date Accepted: 15.10.2018

JEL Classification:

B51,

P16,

O1

Keywords:

Marx,

Das Kapital,

Commodity,

Wealth,

Development

ABSTRACT

In this special issue which is releasing for the anniversary of Karl Marx, we aim to discuss the concepts of commodity, wealth and development in the context of his magnum opus "Das Kapital". We do not drive a comprehensive discussion which focuses on how these concepts have been addressed in Das Kapital. This paper's aim is more limited: to indicate the crucial differences between the Marxian and the mainstream analysis of these concepts.

¹ Doç. Dr. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, koray.yilmaz@omu.edu.tr

Özet

Marx'ın yıl dönümü amacıyla çıkartılması tasarlanmış olan bu özel sayı için bu çalışmada Marx'ın Kapital'i bağlamında meta, zenginlik ve kalkınma olgularına odaklanacağız. Amacımız bu kavramlarla ilgili ya da bu kavramların Kapital'de ele alınma biçimleri ile ilgili kapsamlı bir tartışma yapmak değildir. Bu çalışmanın amacı çok daha sınırlıdır: bu kavramlara Marks'tan hareketle yaklaşmakla, ana akım perspektiflerden yaklaşmak arasındaki kimi can alıcı farklara işaret etmek.

Anahtar Kelimeler: Marx, Kapital, Meta, Zenginlik, Kalkınma

Giriş

Kapital'in ya da alt başlığı ile "Ekonomi Poliđin Eleştirisi" nin geçtiğimiz yıl yüz ellinci yıl dönümüydü, bu yıl ise bu devasa eserin yazarı Karl Marks'ın iki yüzüncü doğum yılı. Her iki yıldönümü de Türkiye ve dünyada çeşitli etkinliklerde Marks'ı ve onun fikirlerini yeniden hatırlamak ve tartışmak için bir vesile olarak değerlendirildi ve değerlendiriliyor.

Her ne kadar 2008'de başlayan ve gittikçe daha kapsamlı bir hale gelen, içinden çıkmakta zorlanılan ve büyük resesyona ya da büyük depresyona gibi kavramlarla adlandırılan kriz süreci gerek Marks'ın ismini gerekse de O'nun magnum opusu Das Kapital'ı entelektüel-akademik, politik ve toplumsal dünyanın gündemine zaten taşımış idiyse de, bu yıl dönümleri dolayısıyla oluşan gündem, yazılar ve tartışmaların bu sürece yeni bir ivme kattığı görülüyor. Türkiye bir yana gelişmiş kapitalist ülkelerin The Economist, Guardian, New York Times, The Independent vb. çok okunan dergi ve gazeteleri bile bu süreçte Marks üzerine çeşitli yazılara yer verdi. Temel soru hemen hepsinde benzerdi. Marks haklı mıydı? Yanıtlar farklılaşsa da The Economist gibi bir dergi bile Marks'ı en azından parlak bir düşünür olarak tanımlıyordu.

Oluşan bu durumun Türkiye gibi ülkeler açısından özellikle önemli olduğunu belirtmek gerekir. Bunun nedeni uzun soluklu soğuk savaş ortamıdır. Soğuk savaşın Türkiye üzerinde önemli etkileri olduğunu söylemek mümkündür ancak soğuk savaşın en önemli etkilerinden biri de geniş kitlelere yönelik yaşanan dezenformasyondur. Bu bağlamda özellikle Marks ve onun kuramı sığ partizanlıkların da etkisiyle en çok çarpıtılan, bu anlamda tanınmaktan ve

bilinmekten de en uzak bir kuram haline getirilmiştir. Bu etkiyledir ki bugün bile Türkiye’de Marks’ın da aynı zamanda Weber gibi, Smith gibi, Durkheim gibi, Keynes gibi bir kuramcı, bir sosyal bilimci olduğunu anlatmak geniş kitleler bir yana sosyal bilim dünyası içinde bile oldukça güçtür. Bu nedenle bu gibi yıl dönümleri vesilesiyle düzenlenen etkinlikler, ana akım yayın organlarında dahi olsa yazılan yazılar ve tabii ki akademik-bilimsel metinler Marks’ı ve Marksizm’i daha görünür kıldığı ve hakkıyla tartışabildiği ölçüde oldukça önemlidir. Ayrıca bu çabalar bizim gibi ülkelerde Marks’a ve O’nun kuramına yönelik dezenformasyonları yıkabilmek için de olanak sağlamaktadır.

Marks’ın ve Kapital’in yıl dönümleri amacıyla tasarlanmış olan bu özel sayı için bu çalışmada Marks’ın Kapital’i bağlamında meta, zenginlik ve kalkınma olgularına odaklanacağız. Amacımız bu kavramlarla ilgili ya da bu kavramların Kapital’de ele alınma biçimleri ile ilgili kapsamlı bir tartışma yapmak değildir. Bu çalışmanın amacı çok daha sınırlıdır: bu kavramlara Marks’tan hareketle yaklaşmakla, ana akım perspektiflerden yaklaşmak arasındaki kimi farklılara işaret etmek.

Kapital Meta ile Başlar

Kapital’i hacminden çekinmeden eline alıp, sayfaları çevirmeye başlayan bir okuyucu önsöz bölümlerini geçtikten sonra – ki kendi içlerinde çok önemlidir – birinci cilt “Sermayenin Üretim Süreci”, birinci kısım “Meta ve Para” başlıklarını takiben, bölüm bir “Meta” başlığını görecektir. Yani Kapital meta ile başlar. Meta Marks’ın analizinde hiçbir başka yaklaşımda olmadığı kadar önemlidir. Her ne kadar Holloway, Kapital üzerine yapılan yorumların çok azının kitabın ilk cümlesinden bahsettiğini ifade etse de, Kapital’in ilk cümlesi sıklıkla dile getirilen alıntılardan biridir: “Kapitalist üretim tarzının egemen olduğu toplumların zenginliği muazzam bir meta yığını olarak görünür, bunun basit biçimi tek bir metadır. Bu nedenle, incelememiz metanın analizi ile başlıyor” (Marks,2011:49).

Meta, her an her yerde karşımıza çıkan, gördüğümüz, ilişkilendiğimiz bir şeydir. Öyle ki evimizden sokağa çıksak ve etrafa şöyle bir baksak gözümüze en çok çarpacak olan şey metalardır, aslında evden dışarı çıkmaya da gerek yok, zira metalar evlerimize de girmiş durumda, hatta evimiz bile bir metadır. Görülüyor ki metaldan oluşan bir sosyal evrene sahip olduğumuzu rahatlıkla dile getirebiliriz. Bu evren tıpkı fiziksel evren gibi aynı zamanda sürekli

genişlemektedir. O halde sosyal gerçekliği anlamak için meta iyi bir başlangıç noktası sayılabilir.

Diğer yandan ana akım iktisadın gerçekliği anlamak için başlangıç noktası nedir diye baktığımızda karşımıza çıkacak olan şey şüphesiz meşhur homoeconomicus olacaktır: tam bilgiye sahip, faydasını bilen ve onu ençoklaştırma amacıyla rasyonel davranan, marjda hareket eden, tercihleri kimseden etkilenmeyen ve çelişkili olmayan bir insan. Yine dışarı çıkıp etrafımıza şöyle bir baktığımızda ana akım iktisadın üzerine bir bütün iktisat bilgisini inşa ettiği bu insanı Şiir Yılmaz'ın keyifli öyküleri dışında bulmak çok da mümkün olmayacaktır. Belki bir de Toambapiklerde. Biraz da Robinson Cruse'da şüphesiz. Marks'ın Smith ve Ricardo için dile getirdiği eleştiri ana akım iktisat için çok daha geçerlidir: "Smith ve Ricardo'nun incelemelerine başlangıç olarak kabul ettikleri tek başına ve yalıtık avcı ve balıkçı... Robinsoncu yavan hayalleri arasında yer alır." (Marks,1999:21)

Marks'ın da belirttiği gibi gerçek yaşamda bu insanı kolaylıkla bulamayız çünkü iktisadın bu insanı kurgusal bir dünyaya aittir, tam da postotistik yaklaşımın eleştirdiği anlamda kurgusal dünyaya. Meta ise tam da analiz edilmesi gereken gerçek dünyaya aittir. Marks, Kapital'in daha ilk cümlesinde meta soyutlaması ile bilgi üretim sürecinde keyfi bir soyutlamanın ötesine geçer.

Diğer yandan ana akım iktisat S. Jevons'ın kalkülüsünden başlatabileceğimiz bir gelenekte nihayet L. Robbins'te karşımıza çıktığı üzere, iktisadı bu kurgusal insanın ihtiyaçlarının karşılanması üzerinden ele alır, tanımlar. Oysa Marks'ın metadan başlayan analizi bize gerçek dünyada ekonominin ihtiyaçları karşılamak amacıyla değil, "değeri" büyütme amacıyla işlediğini göstermektedir. Gerçekten de ihtiyaçların karşılanmasını amaç edinen bir iktisadi sistemin "kullanım değeri" üretimi amacıyla örgütlenmesi gerekir. Böylesi bir ekonomide ihtiyaçların tespiti ve onların giderilmesi için üretimin yapılması söz konusu olurdu. Oysaki kapitalist üretim tarzı "değişim değeri" diğer bir deyişle satış ve nihayet kâr için üretim yapar. İhtiyaçların karşılanması bu dizgide bir yan üründür, asıl amaç değil. Zira içinde yaşadığımız gerçeklik asıl sorunun ihtiyaçların karşılanması olmadığını, bu kadar zenginliğin olduğu bir dünyada aynı zamanda bu kadar açlık ve yoksulluğun olmasıyla göstermektedir. Asıl amacı sermayenin değerlendirilmesi olan bir ekonomik mekanizmayı, ihtiyaç karşılanması

üzerinden kendini tanımlayan bir disiplinle ya da bir yaklaşımla açıklamaya çalışmanın anlamı oldukça tartışmalıdır. Bu çelişki ana akım iktisadın kendi içinde de kendini belli eder. Taleple ihtiyaç farkı iktisada giriş dersinin en sık tekrarlanan vurgularından biridir. İktisat talep ile ilgilenir. O meşhur arz-talep grafikleri bunun kanıtıdır. Talep ile ihtiyacı birbirinden ayıran şey ise satın alma gücüdür, diğer bir deyişle talep, satın alma gücü ile desteklenmiş olan ihtiyaçtır ve ana akım iktisat bunu analiz eder. Yani ihtiyacınız satın alma gücü ile desteklenmiyorsa ana akım iktisadın kapsamının dışında kalırsınız. Bu piyasanın çözebileceği bir sorun değildir. Hâlbuki ana akım, nihai olarak iktisadi ihtiyaçların karşılanması bağlamında tanımlamaktadır. Bizatihi reklam olgusunun varlığı iktisadi sistemimizin ihtiyaç karşılamaktan ziyade ihtiyaç üretmeye endeksli olduğunu gösterir. Mark'ın ifade ettiği üzere "üretim gereksinime yalnızca maddi bir nesne sağlamakla kalmaz, maddi nesneye de bir gereksinim sağlar." (Grundrisse,1999:29)

Ana akım iktisadın bu yaklaşımı kullanım değeri ile değişim değerini birbirine karıştırmasının bir sonucudur. Kapitalizmde üretim değişim değeri için yapılır, kullanım değeri için değil. Cleaver'ın (2008:143) da belirttiği gibi kullanım değerine sahip olmak işçi sınıfının iktisadi davranışının çerçevesini çizer: tüketim için meta talebi. Kapitalist sınıf ise kullanım değerini elden çıkarmak pahasına değişim değerine sahip olmak ister, diğer bir deyişle meta pahasına parada durmak ister. Değişim değerine sahip olmak aynı zamanda sınıfsal iktidarın da bir gereğidir.

Bu noktada yeni kavramlardan bahsettiğimiz için bir miktar bunları açıklamamız gerekiyor: değer, kullanım değeri, değişim değeri ve bunların meta ile ilişkisi. Marks metaların her şeyden önce insan ihtiyaçlarını karşılayan bir şey olduğunu vurgular. Onun bu özelliği onu yararlı kılar ve bir şeyin yararlılığı onu bir kullanım değeri haline getirir. Ancak Marks metaların kullanım değerleri yanı sıra bir de değişim değerleri olduğunu vurgular. Genelleşmiş bir meta üretimi toplumunda, metalar mübadeleye konu olurlar. Bu farklı farklı metaların mübadele edilebilmesi onların kullanım değerleri yanı sıra bir de mübadele değerleri olmasıyla mümkün olur. Diğer bir deyişle farklı kullanım değeri olan metalar birbirleriyle belirli oranlara göre mübadele edilirler, bu da onların mübadele değerini oluşturur. Ancak bu mübadeleyi mümkün kılan nedir? Yanıt açıktır, farklı şeylerin mübadelesi ancak ortak bir ölçü ile mümkün olabilir. Zira eşitlik olmadan mübadele, ortak bir ölçü olmadan da eşitlik olmaz. Bu noktada

Marks'ın analizine iki yeni kavram katılır, eğer meta, kullanım değeri ve değişim değeri olarak ikili bir değere sahip ise, bu metayı üreten emek de ikili bir niteliğe sahiptir. Marks kullanım değeri üreten emeği somut emek, değişim değerini üreten emeği ise soyut emek olarak kavramlaştırır. Somut emek, marangoz emeği, terzi emeği vb. farklı niteliklerdir. Ancak Marks'a göre bu somut emek ürünleri mübadele sürecinde tüm farklılıklarından soyutlanarak soyut insan emeğinin bir ürünü haline gelirler, böylelikle de bu emek toplam toplumsal emeğin bir parçası haline gelir. Marks'a göre bu gerçek bir süreçtir. Farklı somut emek ürünleri, mübadele sürecinde farklılıklarından soyutlanarak, soyut emek ürünü haline gelirler ki ancak böylelikle aralarında ortak olan bir ilişki inşa edilmiş olur. Dolayısıyla soyut emek mübadele edilen metaldaki o aranan ortak ölçüdür. Diğer bir deyişle metaların birbirleriyle değiştirilebilmesini mümkün kılan onların soyut emek ürünü olmasıdır. Bu anlamda da soyut emek değerinin özüdür. Mübadele değeri ise bu değer niceliksel ifadesidir. Toparlarsak Marks metaların mübadele sürecinde gerçekleşen gerçek bir soyutlama olarak soyut emeği, değerinin özü ve farklı farklı metaların birbirleriyle mübadele edilebilmesini mümkün kılan olarak değerlendirir.

Marks'a göre meta soyut emeğin yani değerinin aldığı bir biçimdir. Dolayısıyla meta Marks'ın analizinde bir değer biçimi olarak karşımıza çıkar. Bu nokta Marks'ın diyalektik serimlemesinin de temellerinin atıldığı noktadır. Ancak şimdi yine başa, ilk cümleye geri dönelim ve Holloway'ın dikkatimizi çektiği noktayı tartışalım. Zira Marks'ın Kapital'inde ilerlemek zaman alır.

Kapital Zenginlikle Başlar Meta ile Değil

Her ne kadar Marks "incelememiz metanın analizi ile başlıyor" diye ifade etse de Holloway (2015), Marks'ın Kapital'e meta ile başlamadığını savunur. Bir yanıla doğru bir yanıla yanlış olduğu söylenebilecek olan bu vurgunun dikkat çektiği gerçeklik, doğru ya da yanlış olmasının önemini aşan bir niteliktedir. Holloway ilk cümleinin öznesinin meta değil zenginlik olduğunun altını çizer: kapitalist üretim tarzının egemen olduğu toplumların zenginliği. Holloway şöyle devam eder: kapitalist üretim tarzının hâkim olduğu toplumların zenginliğinden bahseden ilk cümle, bizi, kapitalist üretim tarzının hâkim olmadığı toplumlarda zenginliğin nasıl bir şey olabileceğini sormaya davet eder. Çok da erken bir dönemde yazılmamış olan *Grundrisse*'de Marks sorumuza doğrudan bir yanıt verir:

“Ama aslında servet, dar burjuva biçiminden sıyrıldığında, evrensel değişim sayesinde yaratılan insan ihtiyaçlarının, kapasitelerinin, zevklerinin, üretici güçlerinin evrenselliğinden başka nedir ki? İnsanın, doğa güçleri, insanlığın kendi doğasının olduğu kadar doğa denilen şeyin de güçleri üzerindeki egemenliğinin tam gelişmesinden başka nedir ki? Bu gelişmenin bütünlüğünü oluşturan, önceki tarihsel gelişmeden başka bir önvarsayım gerektirmeksizin insanın yaratıcı potansiyellerinin mutlak gelişiminden, yani *önceden belirlenmiş* bir ölçü ile ölçülmeyen, kendinde bir amaç olarak ***bütün insani güçlerin gelişiminden*** başka nedir ki? İnsanın tek bir belirlilik içinde kendisini üretmesi değil de kendi bütünlüğünü üretmesinden başka nedir ki? İnsanın, olduğu şey olarak kalmak için uğraşmayıp, mutlak bir oluş hareketi içinde olmasından başka nedir ki? Burjuva ekonomisinde ve ona karşılık gelen üretim çağında, insani içeriğin bu tam gelişmesi, tam bir içini boşaltma olarak, bu evrensel nesnelleşme genel yabancılaşma olarak ve bütün sınırlı, tek yanlı amaçların yıkılması da kendinde amaç olan insanın dışsal bir amaca kurban edilmesi olarak görünür” (Marks, 1973: 488).*

Bu alıntıda Marks zenginliğin farklı biçimleri olduğunu vurgulamaktadır, bu farklı biçimleri karakterize eden şey ise farklı üretim tarzları olarak görülmektedir. Nitekim Marks bu bağlamda "zenginliğin burjuva biçimi"nden bahsetmektedir. Marks'ın zenginliğin bu biçimine dair tespiti onun dar olduğu yönündedir. Açık ki bu darlığın işaret ettiği olgu bu tür bir zenginliğin sadece maddi bir zenginlik olmasıdır. Sürekli bir meta birikimi, üretim için üretim, birikim için birikim. Peki bu düzenek nasıl işler? Yukarıda Marks'ın diyalektik serimlemesine bir virgül koyarak Holloway'in öne çıkardığı Kapitaldeki zenginlik olgusuna yönelik vurguya yer açmıştık. Şimdi bu diyalektik serimlemeye geri dönerek metadan zenginlik artışına giden yolun Marks'ta nasıl örüldüğünü görebiliriz.

Marks kapitalist üretim tazının en önemli ayırıcı yanlarından birinin genelleşmiş meta üretimi olduğunu vurgular. Değişim değeri amacıyla yapılan genelleşmiş meta üretiminin ikinci ayağı bu metaların birbirleriyle değişimidir. Diğer bir deyişle üretilen metalar piyasalarda mübadele edilirler. Örneğin bir ekonomide yalnızca iki metanın üretimi söz konusu ise, bunlardan biri sandalye biri de kumaş ise ve belirli bir değişim oranı üzerinden mübadele ediliyorlarsa bu durumda kumaş, sandalyenin eş değeri olacaktır. Ancak genelleşmiş meta üretimi toplumlarında çok sayıda meta söz konusudur. Ve öyle bir ilişki zorunludur ki, bütün

* Metnin Türkçeleştirilmesinde köstebek kolektifinin tercümesi kullanılmıştır. Tercüme için bkz: <http://www.kostebekkolektif.org/kapitali-okumak-ilk-cumle-ya-da-kapital-zenginlikle-baslar-metayla-degil-john-holloway/>

metaların ortak temsilcisi, bütün metaların birbirleriyle değişimini mümkün kılan, dolayısıyla da bütün metalar için bir genel eşdeğer olsun. Diğer bir deyişle bütün metaları karşısına alan ve onların birbirleriyle mübadelesi için zorunlu olan bir şey gereklidir. Bütün metaların birbirleriyle mübadelesi için zorunlu olan bu şey paradır. Diğer bir deyişle para genel eşdeğerdir. Burada paranın da aynı zamanda bir değer biçimi olduğu gözden kaçmamalıdır. Nasıl meta bir değer biçimi ise, para da metadan türeyen zorunlu bir ilişki olarak bir değer biçimidir, ama genel eş değer biçimdir. Metada ve parada ortak olan bu tutkal değer olgusudur, yani soyut emektir. Dolayısıyla Marks'ın diyalektiği bir kere değerın özünü tespit ettikten sonra bu özün aldığı farklı biçimlerin bir serimlemesi olarak karşımıza çıkar.

Bu noktada ana akım iktisatla ilgili iki noktaya dikkat çekmek önemli görünüyor. Birincisi ana akım iktisatta paranın salt bir kolaylaştırıcı olarak karşımıza çıkması ki Heinrich'in (2017) yerinde vurgusuyla bu kapitalistlerin bakış açısıdır. Oysa kapitalistlerin parayı nasıl algıladığından önce paranın kendiliğinin analizi yapılmalıdır ki Marks'ın Kapital'de uzun uzun değer ilişkisi üzerinden parayı türetme çabasının arkasında yatan neden de budur. Diğer yandan önemli bir başka ayrımın altını kalın kalın çizilmelidir. Ana akım iktisat anlatısında, iktisadi sahanın oyuncuları belirlendikten - hane halkı, firma sonradan devlet vb. - sonra iktisat sahasının çerçevesi çizilir. Diğer bir deyişle oyuncuların oyun alanları tanımlanır. Burada hane halkı ve firma arasında mal ve hizmet arz ve talebi, diğer yandan da emek "gücü" arz ve talebi üzerinde durularak genel olarak mal ve faktör piyasaları tanımlanır. Hanehalkı emek gücünü arz eder, firma talep eder. Ya da mallar piyasa da alınır ve satılır. Her şey bu kadar akli ve doğaldır. Bu doğallaştırma, içinde yaşanan toplumun genel bir ilişkisini de resmettiği için hiç sorgulanmaz. Ancak Marks'ın ayırıcı yanı bu piyasaların doğal olmadığını aksine sınıf ve güç ilişkilerini içeren birer kurgu olduklarını ortaya koymasıdır. Bu kurgu metalaşma süreci ile açıklanır. Kendi bahçesinde ya da tarlasında domates eken köylünün ya da kendi dükkânında sandalye üreten zanaatçının zaman içinde hem ürettiği ürün hem de bizatihi sahip olduğu iş yapabilme gücü metalaşmıştır. Gerek hukuksal yollarla gerek de zor yoluyla mülk sahibi olanların mülksüzleştirilmesi işçi sınıfının tarihsel kaynağıdır. Bu süreç ürettikleri ürünlerin metalaşması ile birlikte gelişmektedir. Düşünüldüğü gibi bu süreç geçmişte kalmış, yaşanmış ve bitmiş de değildir. Türkiye örneği bile her geçen gün örneğin sağlık, eğitim gibi yaygın olarak meta dışı ilişkiler bağlamında gerçekleştirilen hizmetlerin nasıl metalaşmakta olduğunu açıkça göstermektedir. Dolayısıyla Marksçı bir yerden baktığınızda piyasalar doğal değil, güç

ve sınıf ilişkileri tarafından oluşturulmuş tarihsel ürünler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir şeyin tarihsel olduğu tespiti yakıcı önemdedir. Zira aynı zamanda geçici olabileceğine de işaret etmektedir.

Mülksüzleşerek işçileşme süreci tarihin akışı içerisinde emekçiler üzerinde çeşitli etkiler yaratmıştır. Bu etkilerin en önemlilerinden biri işçinin, serf ya da köle gibi herhangi birine tabi olmaksızın özgür olmasıdır. Ancak Marks'ın da ifade ettiği gibi bu özgürlük biçimsel bir özgürlüktür: Ya emek gücünü satacak bir işveren bulursun ya da açlıktan ölürsün - ya da sosyal yardımlarla yaşamaya çalışırsın -. Dolayısıyla emek gücü arzı işçi için bir tercih değildir. Tarihsel koşullar çerçevesinde mülksüzleşmesinin sonucu olan bir zorunluluktur. Kimse – ya da çoğunlukla kimse - kendi geçim araçlarına sahipken ve bunlar kendi geçimini sağlıyorken başkaları için çalışmayı istemez. İşte bu zorunluluk ana akım iktisatta bir tercih olarak ortaya konur. İşçi şöyle bir karar vermektedir: Bugün evde oturup televizyon mu seyretsem, yoksa gidip ücret karşılığı çalışsam mı? Yanıt fırsat maliyetine bağlı olarak farklılaşır. Bu noktada sorun büyük oranda bir zorunluluk olan durumu, bir tercih olarak ortaya koymaktır. Bir zorunluluğun kişisel bir tercih olarak ortaya konması ana akım iktisadın sayısız ideolojik yanlarından biridir. Şimdi paraya geri dönelim.

Marks'ın analizi parada kalmaz. Marks'ta kavramlar, kavramların işaret ettiği ilişkilerde yaşanan farklılaşmalara bağlı olarak farklılaşır. Para da böylesi bir kavramdır. Örneğin cebimizde duran para ile üretime yatırılan para farklı ilişkileri işaret ettiği ölçüde kavramsal olarak da farklılaşma geçirir. Marks kapitalist üretime yatırılan parayı ayırt etmek için onu sermaye olarak ifade eder. Daha doğru bir ifadeyle üretime yatırılan para artık para-sermayedir. Para, sermayeye dönüşmüştür. Şüphesiz sermaye kapitalist üretim tarzından çok daha önce de söz konusuydu. Ancak ticari ve tefeci sermaye biçimlerinde. Yoksa ilkel insanın elindeki baltayı sermaye olarak tanımlayan modern iktisatçılar, açıkça üretim aracı ve sermayenin farkından bihaberdirlere. Sermayeyi üretimde kullanılan teçhizatların bütünü olarak görmek Marks'tan yola çıkarsak doğal biçim ile toplumsal biçim arasındaki ayrımı görmemenin bir sonucudur. Marks'ta nesnelere bir doğal biçimi bir de toplumsal biçimi söz konusudur. Altını örnek verebiliriz bu duruma, altının doğal biçimi her zaman aynıdır, ancak onun kazandığı toplumsal biçim, örneğin onun yaygın olarak bir süs eşyası olarak kullanıldığı çağlar ile para olarak kullanıldığı dönemler açısından oldukça farklıdır. Ya da bir sandalye, her zaman

oturulacak bir nesne olarak doğal biçimi belirlidir. Ancak onun bir meta olması sandalyenin toplumsal biçimine işaret eder: belirli bir toplum yapısı altında kazanmış olduğu anlam ve almış olduğu biçim olarak. Modern iktisadın ilkel insanın elindeki baltayı sermaye olarak nitelenmesi onun bu doğal biçim ve toplumsal biçim analizinden yoksunluğu ile ilgilidir.

Ticari ve tefeci sermaye tarihsel olarak oldukça yaygın olsa da sanayi sermayesi genel olarak kapitalist üretim tarzının tarih sahnesine taşıdığı bir ilişkidir. Böylelikle kapitalist üretim döngüsüne giren para, sermayeye dönüşür. Marks'ın diyalektik serimlemesi açısından bu nokta kritik bir diğer eşiktir: Değer biçimi olarak meta ve genel eşdeğer biçim olarak parayı takiben sermaye de Marks'ta kendini değerleyen değer biçimi olarak görünür. Diğer bir ifadeyle meta, para ve sermaye değerlerin farklı biçimleridir. Marks'ta böylelikle değer tözü olarak soyut emek metadan sermayeye diyalektik bir yol kat eder. Gerçekte her durumda kılık değiştiren, değer tözü olarak soyut emektir. Peki, sermaye neden kendini değerleyen değer biçimi olarak görünür? Bu sorunun yanıtı zenginliğin kapitalizmde nasıl oluştuğunun ve geliştiğinin de ifadesidir. Kendini değerleyen değer biçimi olarak sermaye zenginliğin oluşumu sürecinde başkalaşımalar geçirerek daha yüksek bir niceliksel düzeye ulaşır – başarılı bir kapitalist gelişme için beklenen budur -. Bu başkalaşımalar artık sermayenin başka biçimlerine işaret eder: Öncelikle üretime yatan para, para sermayeye dönüşür, bunu P ile göstereyim. Sermayedar bu P ile tarihsel bir süreç sonucunda metalaşmış üretim araçları, ÜA, ve emek gücü, EG, satın alırlar ve bunların birleşimi ile üretim süreci, ÜR, başlar, böylelikle para sermaye, üretken sermayeye dönüşmüştür, süreci P-M (EG, ÜA).....(ÜR) ile gösterebiliriz. Üretim sonucunda üretken sermaye, meta sermayeye dönüşür. Bu meta ilk duruma göre daha fazla değer içerir. Bu nedenle M* ile gösterilir. Süreç ise P-M (EG, ÜA).....(ÜR)..... M* ile ifade edilir. Ancak sermaye için amaç bu meta değildir. Amaç daha önce de vurguladığımız gibi paradır, ancak başlangıçtakinden daha yüksek bir nicelikte para. Bunun için de metanın realizasyonu gerekir. Diğer bir deyişle başlangıçta yatırılardan daha yüksek bir para elde etmek amacıyla satılması gerekir. Böylelikle süreç P-M (EG, ÜA).....(ÜR)..... M* -P* biçiminde ifade edilir. Bu sürecin başlangıcı da, vardığı yer de sermaye olduğu için Marks sermayeyi kendini değerleyen değer olarak niteler.

Bu notasyon bireysel bir sermaye için olduğu kadar yani bir işletme için olduğu kadar makro ölçekte bir ekonomi için de böyledir. Bu noktada kritik bir soru belirir. Bu değer artışı

nereden kaynaklanır. Ana akım iktisadın bu değer artışına sermayenin el koymasına yönelik çeşitli gerekçeleri olsa da, bu değer artışının kaynağına yönelik ikna edici bir açıklaması yoktur. Bizim bu soruya yanıt vermemiz için Anayasaya başvurmamız gerekiyor. 1982 Anayasasının 55. maddesi bu açıdan kritiktir. Anayasanın 55. Maddesi şöyle der: "Ücret emeğin karşılığıdır". Bu noktada Marks'ın emek ve emek gücü arasında yaptığı ayrımı hatırlatmak gerekir. Marks'ta emek gücü, insanın iş yapabilme potansiyelini ifade eder, emek ise bu emek gücünün harcanmasıdır. Peki, sermayedar hangisi karşılığında ücret verir? Sermayedar eğer emeğin karşılığında ücret veriyorsa, örneğin 10 saatlik bir emek zamanının karşılığı olarak veriliyorsa ücret tam olarak alınmış olur. Peki, bu 10 saatte ne yapılacağını belirleyen nedir? Açık ki emek gücüdür, yani işçinin iş yapabilme potansiyeli. İşte sermayedar aslında ücreti işçinin bu yeteneğine, niteliğine, iş yapabilme potansiyeline karşılık olarak verir. Ancak hiçbir kural yoktur ki emek gücü karşılığında verilen ücreti emek süreci sonucunda yaratılan değerle eşitlesin. Hatta açıktır ki emek gücünün değeri, emek süreci sonucunda yaratılan değerden bir hayli az olmalıdır, ki sermayedar kar edebilsin, faiz ödeyebilsin, rant ödemesi yapabilsin. Marks'a göre sermayedar üretime başlarken öyle bir meta satın alır ki bu metanın kullanım değeri yeni bir değer yaratır. İşte bu meta emek gücüdür. İşçiler emek gücünün karşılığı olan değeri ürettikten sonra ki Marks bunun için harcanan zamana gerekli emek zaman demektedir, bir de bu yeni değeri üretecek artık emek zaman harcarlar. İşte Marks'a göre artık değer üretildiği alan, aynı anlama gelmek üzere işçinin sömürüldüğü alan burasıdır. Bu sömürü ilişkisini meşru kılan ise üretim araçları üzerindeki özel mülkiyet ilişkisidir.

Sermayedar elde ettiği bu artığın bir kısmını özel tüketimine ayırır, bir kısmını vergi olarak devlete verir, bir kısmını üretim yapmak için borç aldığı banka vb. kuruluşa faiz olarak öder, bir kısmını üretimi yapmak için kiraladığı yerin sahibine rant olarak aktarır, bir kısmı ise genişleyen yeniden üretim için yeni iş gücü ve makineler vb. ya da Marks'ın ifadeleriyle değişir sermaye ve değişmez sermaye donanımını artırmak için yeniden üretime yatırılır. İşte bu noktada karşımıza çıkan olguyu sermaye birikimi olarak niteleyebiliriz. Sermaye birikiminin sürekli genişlemesi, ülkelerin burjuva biçiminde zenginliğinin artışı anlamına gelir. Bu süreç pürüzsüz bir süreç değildir aksine sürekli bir şekilde her aşamasında krizlerin gözlemlendiği süreçtir. Ancak kriz konusu burada ele alınamayacak kadar çok boyutludur.

Bu sürecin sonucunda yani burjuva tarzı zenginliğin sonucunda karşımıza ne çıkar. Bunu da bir sonraki bölümde tartışacağız.

Kendinde Amaç Olarak İnsana Giden Yol

Yukarıdaki sorunun yanıtı etkili bir biçimde Grundrisse'den yaptığımız alıntıda verilmiştir. Bu alıntı bize zenginliğin dar burjuva biçiminden sıyrıldığında ne anlama geldiğini söylemektedir, dolayısıyla burjuva biçiminde zenginlik, Marks'ın bu tespitlerinin yokluğuyla tanımlanabilir. Nedir bu tespitler,

- i. İnsan ihtiyaçlarının, kapasitelerinin, zevklerinin, üretici güçlerinin evrenselliği
- ii. İnsanlığın hem kendi doğasının hem de doğanın güçleri üzerindeki egemenliğinin tam gelişimi
- iii. İnsanın yaratıcı potansiyellerinin mutlak gelişimi
- iv. Önceden belirlenmiş dışsal bir hedef doğrultusunda insanın gelişimi yerine kendinde bir amaç olarak insani güçlerin gelişimi
- v. İnsanın tek bir belirlilik içinde kendini üretmesi değil, kendi bütünlüğünü üretmesi
- vi. İnsanın mutlak bir oluş hareketi içinde olması

İşte bu başlıklar burjuva zenginlik anlayışının dar sınırlarına sığmayan bir zenginlik anlayışının bileşenleridir. Peki, burjuva zenginlik anlayışında nasıl bir insan karşımıza çıkar? Aynı alıntıdan devamla,

- i. İçi boşaltılmış,
- ii. Yabancılaşmış,
- iii. Kendinde amaç olmaktan ziyade dışsal bir amaca kurban giden insan.

Birçok eleştirmenin söylediğinin aksine kapitalizm zenginlik yaratır. Hem de insanlık tarihinde hiç olmadığı kadar zenginlik ancak kapitalizm aynı zamanda bu zenginliği yaratan içi boşaltılmış, yabancılaşmış ve dışsal bir amaca yaşamları feda edilmiş insanları da yaratır. İlginç olan, dar da olsa bu burjuva zenginliğini yaratanın da bu saydığımız işi boşaltılmış, yabancılaşmış ve kendisine yabancı bir amaca yaşamını feda etmiş aynı insan olmasıdır. Bu

insanın yaratıcı potansiyeli piyasanın metalara yönelik talep eğrisi ile sınırlanmış, niteliği ise sermayenin emek gücü talep eğrisi ile belirlenmiştir. Bu insan yarattığı zenginliğe hiçbir zaman sahip olamamış, öznesi olarak yarattığı metalar dünyası karşısında nesneleşmiştir. Bu insanın yaratıcı potansiyeli meta üretiminin çarkları arasında törpülenmiş, bu insan kendi zamanının mülkiyetini sermayedara devretmek zorunda kalmıştır. Bu insan tüm potansiyeli ile meta üretimi ve birikimi yani burjuva zenginlik anlayışı ve bunun yarattığı işleyişe kurban edilmiştir.

İşte tam da bu nokta örneğin Amartya Sen (1988;2004)'in ve onun etrafında gelişen "insani gelişme" yaklaşımının temel açmazını oluşturmaktadır. Bu çerçevede kapitalist üretim tarzı altında bir yandan maddi zenginlik üretiminin artacağı aynı zamanda da insanın potansiyellerini mutlak olarak geliştirebileceği, kendi bütünlüğünü üretebileceği düşüncesi vurgulanır. Büyüme bir araç, insani gelişim ise amaç olarak ortaya konur, böylelikle bir yandan büyüme merkezli gelişme yazını eleştirilmiş olur, diğer yandan soruna daha insani bir boyut eklenir. Marksçı bir gözle baktığımızda bu bir oksimoron olarak düşünülmelidir. İnsanın potansiyellerini özgürce geliştirebilmesi, kendi bütünlüğünü tüm yönleriyle özgürce üretebilmesi onun maddi yaşamını nasıl ürettiği ile sıkı sıkıya ilişkilidir. Sekiz, on, on iki belki daha fazla, nerede yaşandığına ve ne iş bulabildiğine bağlı olarak değişen günlük çalışma koşullarında haftada beş, altı, kimi zaman ve yerlerde yedi gün çalışarak insanın kendi potansiyelini özgürce geliştirip ortaya koyabilmesi en azından çok geniş bir kesim için açıkça söz konusu bile olamaz. İşte bu nedenle Sen'deki sorun araç-amaç uyumsuzluğudur. Kapitalist üretim tarzı altında, burjuva zenginlik anlayışı içinde maddi zenginlik şüphesiz artırılabilir ancak insanların potansiyellerini özgürce geliştirmesinin önündeki engel de tam budur: Burjuva zenginlik üretimi geniş kesimlerin insani donanımını fakirleştirerek gelişir. Sen'de amacı gerçekleştirecek temel hususlardan biri olarak görülen maddi zenginlik artışının sağlanma yönteminin tam da kendisi bu amacın önündeki en büyük engel olarak belirir. Çünkü dar kılıfı içerisinde burjuva zenginlik anlayışı insanı Marks'ın ifadeleriyle kendinde bir amaç olarak görmez, daha ziyade insan bu zenginliğin yaratılması mekanizması içerisinde belirli amaçlara ulaşmak için belirli donanımlara sahip olması gereken bir araç olarak görülmektedir. Bu da insanın yine Marks'ın ifadelerini kullanırsak tek bir belirlilik içinde üretilmesi anlamına gelmektedir.

O halde temel sorun maddi zenginlik artarken insanın fakirleşmesidir. Bu sorunu aşacak bir zenginlik anlayışı, her ne kadar literatür insani donanımların geliştirilmesine yönelse de kapitalist gelişmenin sınırlarını aşmaktadır. Zira yaygın literatürün vurguladığının aksine burjuva zenginliğinin üretim biçimi, insanın kendi potansiyelini gerçekleştirmesi olarak düşünülen gelişme anlayışının bir bileşeni olamaz. Böylesi bir gelişme anlayışının temeli ancak Marks'ın ifade ettiği gibi, kendinde bir amaç olarak insan yaklaşımı olabilir. Bu çerçevede geliştirilebilecek politika önerileri ise başka bir çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Sonuç Yerine

Marks'ın ve Kapital'in yıldönümleri için hazırlanmış olan bu özel sayıda Marks'ın diyalektik serimlemesi, - bir bölümü itibariyle - genelde iktisat özelde ise kalkınma iktisadı alanlarında öne çıkan bazı yaklaşım ve ele alışların eleştirileri eşliğinde sunulmuştur.

Değer tözü olarak soyut emek ve değer biçimleri olarak meta, para ve sermaye kavramları modern iktisadın genel kabulleri ile, değer üretimi ve farklı sermaye biçimlerinin başkalaşımı üzerinden sermaye birikimi ve burjuva zenginlik anlayışı, Marks'ın zenginlik anlayışı ile ve nihayet muhalif ama hegemon karakterli gelişme anlayışı yine Marks'ın gelişme perspektifi ile karşılaştırmalı bir biçimde ele alınarak tartışılmıştır.

Sonuç olarak Marks'ın diyalektik serimlemesi - bir bölümü itibariyle - ortaya konmuş, modern iktisadın kimi kavramsal düzeneklerinin, ana akım zenginlik ve yaygın gelişme anlayışlarının Marksçı bir yerden eleştirileri bu serimleme eşliğinde gerçekleştirilmiştir.

Kaynakça

Marks, K. (2011) Kapital, I. Cilt, çev. Mehmet Selik ve Nail Satlıgan, İstanbul: Yordam Kitap

Marks, K. (1999) Grundrisse, I. Cilt, çev. Arif Gelen, Ankara: Sol Yayınları

Marks, K. (1973) Grundrisse, trans: Martin Nicolaus, Penguin.

Yılmaz, E. Ş. (2006) Çiçek Yiyen İnek, İstanbul: YKY Yayınları

Cordonnier, L. (2013) Toambapiklerde Ekonomi, çev. Elif Bildirici, İstanbul: İletişim Yayınları

Cleaver, H. (2008) Kapital'i Politik Olarak Okumak, çev. Münevver Çelik, İstanbul: Otonom
Yayıncılık

Heinrich, M. (2017) Kapital'e Giriş, çev. Koray R. Yılmaz, İstanbul: Yordam Kitap

Holloway, J. (2015) Read Capital: The First Sentence Or, Capital Starts with Wealth not with
the Commodity, Historical Materialism, Vol:23. Iss.3, 3-26

Sen. A. (1988) The Concept of Development, içinde Handbook of Development Economics,
Vol I. Ed by. H.Chenery ve T.N. Srinivasan, 10-24, Elsevier Publ.

Sen, A (2004) Özgürlükle Kalkınma, çev. Yavuz Alogan, Ayrıntı Yayıncılık: İstanbul